

UDC 378.124

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3729-2023-17-146-158>

Pedagogical Views of V. Zenkivskyi

Mariia Mishchuk

Student of the third educational and scientific level of higher education, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

✉ 29, Alchevskykh Str., Kharkiv, Ukraine, 61002

E-mail: mishchukmv2022@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2002-5398>

Педагогічні погляди В. Зеньківського

Марія Міщук

здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти, Харківський національний педагогічний університеті імені Г. С. Сковороди,

✉ вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна

Abstract

The article deals with the pedagogical interpretation of the leading meanings of education in V. Zenkivskyi's pedagogy. **The purpose** of the article is to analyze and characterize the pedagogical views of V. Zenkivskyi. The **research methods** used are the following decisive ones: analysis and generalization of scientific and methodical sources for the theoretical substantiation of the research problem, modelling, obtained data synthesis. **Results.** In the pedagogy of V. Zenkivskyi, special attention is

paid to the interpretation of education and to setting the purpose and objectives of education in the light of the divine predestination, as well as the influence of the idea of the divine predestination in the development of the pupil's personality. The providential nature of education in the pedagogy of V. Zenkivskiy subordinated both learning and all areas of child development. Thanks to the providentialist understanding of education, V. Zenkivskiy overcomes pedagogical relativism, which consists in a mistaken understanding of the «freedom» of choice presented to a student who cannot use it. The author of the article also states that orientation to providential principles in education is a necessary condition for accepting the V. Zenkivskiy's educational concept, which cannot be separated into components and used in line with other pedagogical currents, it cannot be analyzed «biased» from the point of view of other philosophical and religious attitudes. **Conclusions.** The benefit of this study is the author's conclusion that the pedagogical views of V. Zenkivskiy are constructively oriented and based on the spirituality and creative potential of the individual, which helps to reproduce and philosophically understand the integrity of the pedagogical existence, as well as to comprehend the diversity of pedagogical interpretations of the history of world and national culture. Thus, the concept of education built by V. Zenkivskiy in the light of divine providence is of unconditional scientific and practical interest as one of the highly value sources of fruitful ideas, valuable methodological technologies, the creative understanding of theoretical and practical potential of which can contribute to the further development of pedagogical science.

Key words: providentialist idea of education, the principle of personal orientation of the educational process, spiritual education, hierarchical structure of personality.

References

1. Marchenko, O. (2011). *Osobystist v osvithnomu prostori modernu: priorytety ta vektory rozvytku* [Personality in the

modern modernity space: priorities and development vectors]. *Skhid*, (2 (109)), 123-127 [in Ukraine].

2. Bondarenko, N. B. (2014). Problema formuvannia dukhovnosti studentiv, maibutnikh pedahohiv v osvithno-vykhovnomu prostori universytetu [The problem of forming the spirituality of students, future teachers in the educational space of the university]. *Aktualni problemy molodi v suchasnykh sotsialno-ekonomichnykh umovakh*, 58 [in Ukraine].

3. Kyrychenko, V. H. (2010). Relihiinyi pidkhid do problemy vykhovannia u systemi pravoslavnoi pedahohiky V. Zenkivskoho (1881–1962 rr.) [Religious approach to the problem of education in the system of Orthodox pedagogy of V. Zenkivsky (1881-1962)]. *Problemy istorii Ukrainy XIX –pochatku XX st* [in Ukraine].

4. Kyrychenko, V. H. & Stoian, T. A. (2011). Yevraziiska spadshchyna u suspilno-politychnykh pohliadakh V. Zenkivskoho (1881-1962 rr.) [Eurasian heritage in the socio-political views of V. Zenkivsky (1881-1962)]. *Istorychni nauky*, 8, 353-359 [in Ukraine].

5. Kostohryz, K. F. (2019). Moralno-relihiine vykhovannia na osnovi pravoslavnykh dukhovnykh tsinnosti [Moral and religious education on the basis of Orthodox spiritual values]. *Retsenzenty: Hurzhii O. I. – zasluzhenyi diiach nauky i tekhniky Ukrainy, d. i. n., profesor (Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy); Hordunovskiyi O. M. – d. i. n., dotsent (Cherkaskiyi navchalno-naukovyi instytut DVNZ «Universytet bankivskoi spravy»)*, 54 [in Ukraine].

6. Melnyk, O. A. (2018). Svitohliadni tradytsii: antropotsentryzm u vitchyzniani universytetskii psykholohii KhIKh–pochatku KhKh stolittia [Worldview traditions: anthropocentrism in domestic university psychology of the nineteenth and early twentieth centuries]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii «Psykholohichni nauky»*, 2(1), 147-153 [in Ukraine].

Вступ

Протягом століть педагогіка, щоб ефективно впливати на душу дитини, протистояти будь-якому антидуховному, аморальному впливу, уважно придивлялася і широко використовувала у практиці виховання провіденціалістські сенси, пов'язані з ідеєю порятунку та слухняності. Наполегливі зусилля у відкритті сполучних ниток божественного промислу та людини, а також спроба пояснення цих позицій педагогічної побудови простежуються у вітчизняній педагогіці аж до середини ХХ століття.

Так, в першій половині ХХ ст. у педагогіці позначилася ідея божественного промислу, пов'язана з існуванням людини та її місця у світі, її свободи волі, а також її вихованням. Уявлення, що затвердилося в божественному промислі як рятівному шляху християнина, шляху вдосконалення особистості, визначило новий погляд на виховання людини, а сама ідея божественного промислу, що внутрішньо зачіпає дух людини і дає вищий стимул до морального зростання, лягла в основу православної концепції виховання.

З позицій єдності промислового та наукового елементів у педагогіці прагнули обґрунтувати педагогічну побудову багато науковців. До найяскравіших педагогічних праць щодо провіденціального осмислення виховання відносяться роботи В. Зеньківського (1881–1962).

Мета статті – проаналізувати та охарактеризувати педагогічні погляди В. Зеньківського.

Методи дослідження

Серед використаних методів дослідження визначальними були такі: аналіз та узагальнення науково-методичних джерел задля теоретичного обґрунтування проблеми дослідження, моделювання, синтез отриманих даних.

Результати та їх обговорення

Погляди В. Зеньківського на виховання були співзвучні уявленням про божественне провидіння, що, безумовно, позначалося в його світоглядних позиціях, тому такі переконання знайшли свій відбиток у його педагогічній концепції. «Пов'язати проблему виховання з темою порятунку – значить усвідомити сенс виховання», – писав В. Зеньківський (Marchenko, 2011).

В. Зеньківський не обмежувався лише теоретичним аналізом провіденціалістського сенсу виховання, а прагнув дати у світлі божественного промислу християнське вирішення питань, пов'язане із проблемами виховання. Виступаючи проти секуляризації культури, зокрема й педагогіки, науковець стверджував, що людина всі свої творчі сили має віддати служінню Богові (Костогряз, 2019). Оцінюючи стан сучасної йому педагогіки, Зеньківський писав: «На наш погляд, основна причина сучасної педагогічної кризи в тому і полягає, що педагогічна думка відірвалася від християнської антропології, що слідом за іншими сферами культури стала на шлях секуляризації, відокремлення себе від віри. Подолання педагогічного натуралізму, повернення до обґрунтування педагогіки у цілісному християнському світогляді, залучення ідей християнської антропології до висвітлення основних проблем педагогіки і є те основне завдання, у вирішенні якого лежить ключ до плідної творчості у сфері виховання» (Кириченко, 2010).

Методологічна установка, що стверджує перевагу віри, зумовила місце провіденціалістської ідеї виховання, без урахування якої аналіз педагогіки В. Зеньківського буде неповним. Провіденціалістський зміст виховання, на думку В. Зеньківського, випливає з основ християнства та православ'я і не потребує раціональної доказовості. Основні ідеї християнства – тварності світу та примату особистості над буттям, особистості як образу і подоби Божої, Церкви як

соборної єдності в Богу вільних духовних особистостей – визначають провіденціалістський сенс виховання людини, яка несе відповідальність перед Богом і, отже, має право пройти свій шлях виховання.

Відповідно до концептуальних ідей В. Зеньківського, особистість характеризується неповторністю свого буття, обумовленою провіденційним початком, що не виводиться з психіки, а лише об'єктивується через неї. Провіденційний початок обумовлює заданість і водночас потенційність кожної особистості, принципіву невичерпність її у емпіричному вираженні. У свою чергу подвійна природа особистості як провіденційна основа особистісного буття та психофізична сфера обумовлює її ієрархічність: пріоритет духовного початку, заданого божественним промислом, над психофізичним (емпіричним), пов'язаним із тварним походженням (Мельник, 2018).

Особливий інтерес у педагогіці В. Зіньковського представляє ієрархічно побудована концепція людини. Справа в тому, що саме в ній найповніше проглядається провіденціалістський зміст виховання. Людина, на переконання В. Зіньківського, побудована ієрархічно у співвідношенні її сил і властивостей, але Богом встановлена ієрархія була порушена гріхопадінням, і тому виховання людини є лише відновленням нормальної ієрархії сил. «Норма, закладена у нас, нині постає як завдання і шлях, і роль виховання полягає в тому, щоб підвести дитину до внутрішнього життя, до роботи над собою, до оволодіння даром свободи» (Кириченко, 2011). Уявлення про цілісність та ієрархічність людини, обумовлене провіденціалістським змістом як основною ідеєю виховання, актуалізувало завдання духовного «збирання» життя, але передбачало ієрархічну взаємопов'язаність усіх цих сторін та їх очевидне значення у розвитку духовного початку особистості. Більше того, у світлі божественного промислу всі напрямки виховання (фізичний, статевий, соціальний, естетичний,

розумовий) сприяють тому, щоб людина як найуспішніше реалізувала себе у земному житті, тобто пронесла свій хрест і наблизилася тим самим до вічного життя.

Орієнтація виховного процесу на провіденціалізм у педагогіці В. Зеньківського вабила за собою втілення божественного дару свободи, що робить людину подібною до Бога і одночасно обумовлює її самовизначення (слідкування шляхом добра чи зла) (Бондаренко, 2014). Аналізуючи життєвий шлях людини, В. Зеньківський відзначає, що життя звертає людину або до полюса добра, або до полюса зла. Це пояснюється не стільки провіденційною та психофізичною сферами особистості, як існуванням заснованого на первородному гріху поділу духовної сфери на світлу і темну. Тим часом людина вільна або долати, або поглиблювати своє духовне роздвоєння, бо вона божественним промислом наділена свободою волі. Таким чином, цілісна задача виховання у В. Зеньківського доповнена тим, що виховання – пошук свого хреста є підготовкою до свободи у Христі. Свобода розглядається мислителем як дар Христа.

Тому сенс виховання полягає ще й у провіденційному засвоєнні дару свободи. «Шлях стояння перед Богом – це шлях виховання в собі внутрішньої людини» (Кириченко, 2011).

Що стосується мети виховання, то, розмірковуючи про неї у світлі божественного промислу, В. Зеньківський бачив кінцеву мету не в долученні до якогось корисного заняття, а в самому вихованці, який може виконати своє людське покликання і увійти до Царства Божого лише зусиллями волі. Отже, виховання має внутрішньо торкнутися духу вихованця і дати йому вищий стимул до морального зростання.

Таким чином, мета виховання у педагогіці В. Зеньківського відповідає промисловому задуму – розкриття образу та подоби Божої в дитині. Інакше висловлюючись, мета виховання розумілася В. Зеньковським

як дотримання плану божественного промислу, як «розвиток початку особистості», як «допомога у розкритті образу Божого» (Кириченко, 2011). Очевидно, що в основі виховання у В. Зеньківського лежить уявлення про зумовлений сенс життя людини. Таке трактування мети виховання дозволило визначити місце самого виховання в процесі становлення особистості та забезпечити його відповідність логіці самодетермінації особистості. У такому провіденційному ключі виховання у В. Зеньківського не замінює процес саморозвитку, а лише допомагає йому. Не випадково саме «виховання» у розумінні В. Зеньківського носить характер «допомоги у розкритті образу Божого» (Кириченко, 2010).

Крім того, В. Зеньківський, спираючись на принцип відповідності мети та засобів виховання етапам становлення особистості, конкретизує мету виховання через низку завдань, які можна визнати окремими аспектами загальнозначущої мети, так як кожна з них народжена завдяки божественній сутності провіденційного ядра особистості.

Підбиваючи деякі підсумки, зазначимо, що завдання виховання – самовизначення та знаходження свого хреста, готовність до реалізації дару свободи, розкриття творчих здібностей, особистісне звернення до Бога, набуття соборності як особистісної якості, досягнення фізичної досконалості – були детерміновані провіденційною дією виховання (Marchenko, 2011). По суті, виявляється, що педагогічний вплив у розумінні В. Зеньківського служить завданням знаходження свого накресленого хреста, у пошуку якого відбувається фізичне, статеве, естетичне, соціальне, релігійне, моральне, інтелектуальне виховання. Специфіка концептуальної інтерпретації В. Зеньківським цих завдань полягала в тому, що всі вони підпорядковані провіденціалістській ідеї виховання.

Визнання В. Зеньківським провіденціалістської складової педагогіки дозволило мислителю звернутися у процесі виховання до глибинної божественної сфери особистості, сили якої немає у розпорядженні ні в неї самої, ні в оточуючих, зокрема педагогів.

В. Зеньківський зауважує, що провіденціалістський сенс виховання у додатку до справжньої долі вихованця виявляє себе особливою закономірністю, що у християнстві називається хрестом. Хрест – логіка духовного шляху кожної людини – незначною мірою залежить від зовнішніх колізій, однак, оскільки вона в основному визначає зміст життя, принципи та цілі виховання безпосередньо пов'язані з ним.

Пошук хреста, згідно з концептуальними установками В. Зеньківського, потребує специфічних засобів: в ослабленні влади зовнішніх вражень, усамітненні, мовчанні тощо. Проте хрест визначається Богом, тому педагогічне керівництво особистістю неспроможне вплинути на його суть, але може сприяти його внутрішньому розсуду, здійснювати пошук шляхів його втілення. Богослужіння, сповідь, молитва, читання богословської літератури ставали, згідно з педагогічними поглядам В. Зеньківського, провідними засобами реалізації таких завдань, як самопоглиблення та самоочищення, особистісне спілкування з Богом, покаєння, пошук власного шляху, що веде до істини.

Зважаючи на те, що шлях осмислення та виконання хреста неповторний, одним з основних в педагогіці В. Зеньківського стає принцип особистісної орієнтації виховного процесу.

В. Зеньківський взагалі вважав центральним поняттям педагогічного процесу особистість. Принцип особистісної орієнтації виховного процесу у В. Зеньківського означає спрямованість виховання особистості в стані благодатної соборності на сходження до образу і подоби Божої. Таким чином, структура особистості, за В. Зеньківським, включає провіденційну і підпорядковану їй психофізичну складові.

Крім того, в провіденційний стан благодатної соборності вбачається і соціальна складова виховного процесу: прообразом такої сутнісної єдності є триєдність у Бозі, а в людському житті – це явище соборності.

У такому ключі у педагогіці В. Зеньківського провіденційною особливістю виховного процесу є відносини вихователя (вчителя) і вихованця (учня), як у виховному діянні педагога встановлюється верховна роль віри в Бога і, як наслідок, у божественну сутність глибинної метафізичної сфери особистості кожної дитини. Віра виступає не просто передумовою, тлом, що сприяє вдосконаленню виховного процесу, але безпосередньою, провіденційною основою, його рушійною силою. На глибоке переконання В. Зеньківського, сила та глибина віри завдяки божественному промислу дає можливість вихователю привести своїх вихованців до порятунку. «Випрямлення моральної істоти, – писав Зеньківський, – йде лише там, де є віра у досяжність його» (Кириченко, 2011).

Через божественне походження та глибоку укоріненість зла в метафізичній сфері особистості В. Зеньківський пояснював і частково виправдовував слабкість людини, тим більше дитини, яка не здатна без Божої допомоги досягти моральної досконалості. У той час як віра вчителя у провіденційну божественну заданість кожної особи та віра учня у вчителя як людини, яка несе їй слово Боже і має великий досвід духовного сходження до Бога через звільнення своєї особистості від влади первородного гріха – основа педагогічних відносин у концепції В. Зеньківського. На вірі заснована любов до вихованця, без неї неможливо з'єднання добра зі свободою. Без віри в благодать, що проливає Богом, у постійну Божу допомогу педагог не міг би взяти на себе відповідальність визначити, що для дитини благо, а що зло.

Тому педагогічний вплив, який розуміється як допомога у розкритті в особистості дитини образу Божого, в

педагогіці В. Зеньківського, крім того, ґрунтується на провіденційному значенні віри.

Висновок

Як бачимо, у педагогічних поглядах В. Зеньківського провіденційний орієнтир виховання визначає шлях людини від духовного життя, повного динамізму та руху, до «розвитку» душі, яке рухається не просто до поглиблення та занурення у себе, а до самопізнання, здатного допомогти вийти особистості за межі свого я.

По суті, вся педагогіка В. Зеньківського – наука про провіденціалістський сенс виховання, тому цілі його настільки широкі та багатогранні. Провіденційність виховання у педагогіці В. Зеньківського підпорядкувала цьому процесу і навчання, і всі напрямки розвитку дитини. Завдяки провіденціалістському осмисленню виховання В. Зеньківський долає педагогічний релятивізм, що полягає в помилковому розумінні «свободи» вибору, що пред'являється вихованцю, який не може нею скористатися. Орієнтація на провіденціалістські засади у вихованні – необхідна умова для прийняття виховної концепції В. Зеньківського. Її не можна розчленувати на окремі складові та використовувати в руслі інших педагогічних течій, не можна аналізувати «упереджено» з погляду інших філософсько-релігійних установок. Педагогіка В. Зеньківського, провіденційно орієнтована та заснована на духовності та творчому потенціалі особистості, що допомагає відтворити та філософськи осмислити цілісність педагогічного буття, а також досягнути різноманітність педагогічних інтерпретацій історії світової та вітчизняної культури.

Таким чином, збудована В. Зеньківським у світлі божественного промислу концепція виховання представляє безумовний науково-практичний інтерес як одне з високозначних джерел плідних ідей, цінних методичних технологій, творче осмислення теоретичного та практичного

потенціалу якого, може сприяти подальшому розвитку педагогічної науки.

Література

1. Marchenko, O. (2011). Особистість в освітньому просторі модерну: пріоритети та вектори розвитку. *Skhid*, (2 (109)), 123-127.
2. Бондаренко, Н. Б. (2014). Проблема формування духовності студентів, майбутніх педагогів в освітньо-виховному просторі університету. *Актуальні проблеми молоді в сучасних соціально-економічних умовах*, 58.
3. Кириченко, В. Г. (2010). Релігійний підхід до проблеми виховання у системі православної педагогіки В. Зеньківського (1881–1962 рр.). *Проблеми історії України XIX–початку XX ст.*
4. Кириченко, В. Г., Стоян, Т. А. (2011). Євразійська спадщина у суспільно-політичних поглядах В. Зеньківського (1881-1962 рр.). *Історичні науки*, 8, 353-359.
5. Костогриз, К. Ф. (2019). Морально-релігійне виховання на основі православних духовних цінностей. *Рецензенти: Гуржій ОІ–заслужений діяч науки і техніки України, д. і. н., професор (Інститут історії України НАН України); Гордуновський ОМ, д. і. н., доцент (Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»)*, 54.
6. Мельник, О. А. (2018). Світоглядні традиції: антропоцентризм у вітчизняній університетській психології XIX–початку XX століття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 2(1), 147-153.

Міщук Марія

Педагогічні погляди В. Зеньківського

Анотація

У статті розглядається педагогічна інтерпретація провіденціалістських смислів виховання у педагогіці В. Зеньківського. Особлива увага в педагогіці В. Зеньківського звертається на трактування виховання та на постановку мети та завдань виховання у світлі божественного приречення, а також на вплив ідеї божественного приречення в розвитку особистості вихованця. Педагогічні погляди В. Зеньківського, провіденційно орієнтовані та засновані на духовності та творчому потенціалі особистості, що допомагає відтворити та філософськи осмислити цілісність педагогічного буття, а також досягнути різноманітність педагогічних інтерпретацій історії світової та вітчизняної культури. Таким чином, збудована В. Зеньківським у світлі божественного промислу концепція виховання представляє безумовний науково-практичний інтерес як одне з високозначних джерел плідних ідей, цінних методичних технологій, творче осмислення теоретичного та практичного потенціалу якого, може сприяти подальшому розвитку педагогічної науки.

Ключові слова: провіденціалістська ідея виховання, принцип особистісної орієнтації виховного процесу, духовне виховання, ієрархічна структура особистості.